

INLEDNING

Under 1988 genomfördes dokumentationsprojektet 'Näs 1895' vid Jämtlands läns museum. Syftet var att med Näsgården på Jamtli som utgångspunkt skaffa en överblick över samt samla in och uppordna källmaterial kring livet i Näs vid tiden kring sekelskiftet.

Det under dokumentationen sammanställda materialet ligger till grund för följande uppsats, vars huvudsakliga syfte är att komma till pass vid verksamheten på Jamtli historieland.

I uppsatsens första avsnitt behandlas Näs socken vid tiden kring 1895. Syftet är att kortfattat placera in socknen i det samtida sociala och ekonomiska sammanhanget. En kort bakgrund ges, men tyngdpunkten ligger på utvecklingen kring 1880-90; hur industrialiseringen och den allmänna moderniseringen etc påverkade en socken som Näs

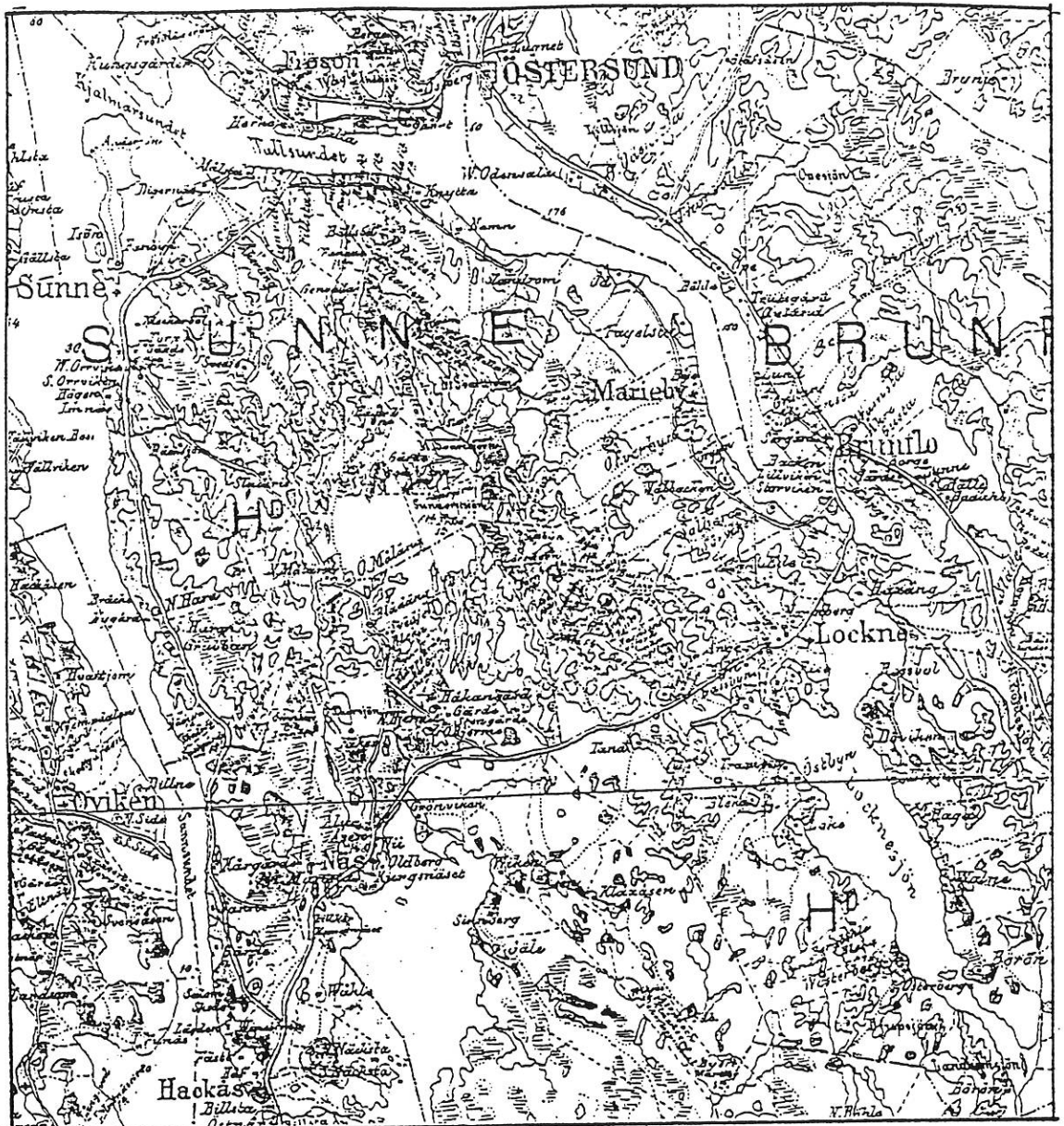
I nästa avsnitt står byn Alsta på kyrkslätten i Näs i centrum. Hur såg byn ut, vilka bodde här, vad levde man av osv är frågor som belyses. Här ges också några av byns invånare en lite grundligare presentation.

Slutligen kommer vi till Jöns Ol's-gården i Alsta, dvs Näs-gården på Jamtli. Syftet är att tränga lite djupare in i en av byns gårdar; hur såg den ut, hur nyttjades ägorna osv. Här ges också några glimtar ur vardagslivet.

Till Näs

En sommardag vid mitten av 1890-talet satt norrlandskännaren och författaren Johan Nordlander på ett tåg som med obändig kraft rullade fram genom de jämtländska skogarna. Där han satt på sin bänk i tågagnen fick han snart göra bekantskap med lokalbefolkningen, "ty sådana af båda könen och af alla åldrar bestormade vid varje station vagnarna och togo alla platser i besittning". Målet för de flesta var Östersund. Där skulle ett större nykterhetsmöte avhållas nästa dag. Dit ska nog de trinda och gladlynta fruarna; mor duger tydligen inte längre i Jämtland, funderade Nordlander och studerade sina medresenärer. Han imponerades av jämtungdomens stil, takt och ton. De unga män som klev på tåget var sportklädda, många hade velociped med sig och dessa "ungersvenner tycktes täfla i att visa sig höviska". Enda anmärkningen gällde deras vedervärdiga snusätande. Även de unga kvinnorna gjorde ett gott intryck. De såg sunda och välklädda ut, om än med maskstungna tänder.

Tåget rullade vidare genom jämtskogen. Revsund, Gällö och Pilgrimsta passerades. Allt mer folk klev på tåget. För Nordlander var det emellertid snart dags att förbereda sig för avstigning. När tåget gnisslande bromsade in vid Brunflo station stod han klar med sina väskor. Väl ute på stationsplanen fick han tag på gästgiveriskjutsen och den unge körsvennen lastade upp bagaget och hjälpte Nordlander på plats. Sedan bar det av, sydväst genom Lockne socken. Vägen var eländig, det hoppade och skakade. - Det är nog tack vare att jämtarna har så goda hästarde kan hållas med såhar bedrövlige vägar, tänkte han och iaktog körsvennen. En ung och ganska språksam dräng som med stor skicklighet förde fram ekipaget i rask fart genom landskapet. "Är det där Näkten?" frågade Nordlander efter en stund och pekade mot en sjö som just blev synlig. "Nej, det är Loken, eller Locknesjön". Nordlander lät blicken vila mot

den stilla, ljusa sjön som var omgiven av mörk skog. På motsatta sidan såg han en klunga avrödmålade hus. "Haxäng", upplyste körsvennen. Snart var man uppe på den ås som skiljer Locknesjöns dalgång från Näktens. I väst synetes topparna av Oviksfjällen och nu bar det av utför mot Näkten. Halvannan timma senare var man alldeles nära målet för färden. Med Näs kyrka i blickfånget saktade körsvennen ner på farten då man rullade in i byn Alsta. "Däruppe bor Jöns Hansson, han är nämndeman". Körsvennen pekar mot en gård på ovansidan landsvägen. "Och där har vi Jöns Ol's och posten och gården bredvid är Behms, länsman och där på

Kontakterna gick även i andra riktningen. Tex hade folk redan på 1700-talet rest till Månsta för att dricka brunn. På 1880-talet expanderade brunnsverksamheten i Månsta, bla byggdes ett badhus och man erbjöd såväl bastu som massage och elektricitetsbehandling. Sommartid var en läkare anställd, och här fanns både första- och andraklass matsal. Hit kom således folk från hela landet för att dricka brunn, promenera, fiska och idka sällskapsliv. Brunnsgästerna in- kvarterades på gårdar i trakten. Vi kan alltså räkna med att det bodde sommargäster på många av kyrkslättens bond- gårdar. Dessa kontakter var säkerligen betydelsefulla för ortsbefolkningen vad gällde ideér och impulser utifrån.

Även i Kullstaberg, öster om Näkten, låg en badinrättning till vilken folk kom för att vial upp sig.

I Stengärde låg socknens gästgiveri. Här hos A.O. Forsberg kunde resenärer få en sängplats och en bit mat. I snitt hade man ett femtontal övernattningar i månaden. Många var på resa inom länet, men här fanns också mer långväga gäster. Forsberg ansvarade också för skjutshållningen i socknen. Hans son minns:

"Vem det var som reste. Ja, dels var det grosshand- lare, som reste från Sundsvall och Stockholm för att sälja, det var inspektörer och kronofogden och tings- notarier. Och så var det en hel del arbetsfolk, som kom från Härjedalen. De som hade tjänat pengar i skogen skulle in till stan och festa och då rekvirera de skjuts, men när de skulle tillbaka till arbetet igen, då gick den vanligen till fots. Då var kassan slut."

INTE BARA BÖNDER

Näs var på 1890-talet en utpräglad bondbygd. Det var bönder- nas gårdar som gav prägel åt byarna, det var deras näringar som gav odlingslandskapet dess utseende. I de lokala beslut- ande organen satt bönder tillsammans med prästen, skolläraren och handelsman. Mot bakgrund av dessa egenskaper; böndernas ekonomiska, kulturella och lokalpolitiska status är det rim- ligt att tala om ett bondesamhälle. Men visst fanns här an- dra befolkningsgrupper än bönderna.

Hit hör torparna, som under andra halvan av 1800-talet ökade i antal. I Näs rörde det sig främst om sk odels-torpare. Denne hade själv löst ut sin torplägenhet och var på så sätt självägande. Dessa torp avstyckades från bondehemman och omfattade någon ha åkermark. Jordbruket räckte på långt när inte för att försörja torparfamiljen. Vanligt var att torparen utövade något hantverk; de var snickare, garvare, skomakare, skräddare osv. Många drygade också ut inkomsterna med arbete i skogen och i flottningen.

En annan social kategori utgjorde gårdarnas årsanställda arbetskraft, dvs pigor och drängar. På de flesta bondgårdar var arbetskraftsbehovet så stor att man behövde fast arbetskraft. För en dräng betalade man förytom kost och logi mellan 150 och 300 kronor per år. Pigan var betydligt billigare arbetskraft, piglönen låg mella 55 och 125 kronor.

Ännu en grupp var det lösa arbetsfolket. Dessa fick söka sin försörjning i de säsongsbundna arbeten där arbetskraftsbehovet var stort; i skogen om vintrarna, i flottningen om vårarna och som daga-män i jordbruket sommartid. Lönen låg på ungefär tre kronor om dagen sommartid för en arbetsskarl. Vintertid var det något lägre. Arbeterskorna hade betydligt sämre betalt, kring en krona om dagen på sommaren, vintertid runt 50 öre.

Under 1890-talet var bristen på arbetskraft inom jordbruket en ständigt problem för bönderna, som klagade över höga arbetslöner och att arbetarna föredrog "...att söka sin utkomst i skogarna, städerna och i industrisamhällena eller också på andra sidan Atlanten, i Amerika, framför det visserligen sträfsamma men stärkande och hälsosamma arbetet på åker och äng".

Vid sidan av bönderna fanns således en växande skara av torpare samt arbetsfolk. Det är av vikt att notera att det ej var vattentäta skott mellan dessa grupper. Visserligen är den sociala rörligheten svår att bedöma, men det var tex inte ovanligt att en och samma person under sitt liv förflyttade sig mellan grupperna; från bondson till dräng, från dräng

till torpare, för att sluta som födorådstagare.

BEFOLKNING

Befolkningen i Näs ökade från cirka 800 invånare 1860 till drygt 1100 år 1895. Emigrationen från socknen var inte särskilt omfattande. Under 1890-talets fem första år gav sig ett trettiotal vuxna med barn iväg för att via Trondheim ta sig till Amerika. Detta kan jämföras med socknar som Undersåker, Gällö och Revsund där motsvarande antal var långt över hundratalet. Merparten av emigranterna hörde till grupperna av torpare och arbetsfolk.

När näsbon skulle flytta höll han sig helst inom landet och än hellre inom länet. I första hand tycks Östersund ha lockat, i andra hand sökte man sig till någon av grannsocknarna.

År 1894 inflyttade ett femtiotal personer till socknen, medan drygt fyrtio fann det för gott att flytta. Under detta år var det således nära 10% av befolkningen som berördes av in- eller utflyttning. Och precis som vid emigrationen var det torpare, arbetsfolk och pigor och drängar som var mest flyttbenägna.

BONDEEKONOMI I BRYTNINGSTID

Idet förindustriella bondesamhället var ekonomin sammansatt av en rad näringar. Likväl som bonden var jordbrukare och boskapsskötare var han fiskare, jägare och hantverkare. Graden av självförsörjning var hög. En annan för jämtbönderna viktig näring var handeln. Här berättar en näsbonde om hur det kunde gå till på 1850-talet:

"Foran bestod av fem lass, och ombonad med renhudar och skinn, innehållet utgjordes av fågel som i huvudstaden skulle försäljas. Därvid tillgick så, att man i en källare eller bondkvarter tog in, i vanliga fall å källaren Kronan vid Hötorget där man för några dagar eller veckor hyrde ett rum. Sedan utminuterades de medförda varorna å torget. Sedan allt var undanstökat, hästarna utom en sålda, höggos slädarna sönder för att komma åt dragringen i axeln, som vanligen bestod av järn. Det enada i släden. Sedan företogs återresan som upptog en tid av 14 dagar."

Vid mitten av 1800-talet förändrades näringslagstiftningen och det blev tillåtet att på landsbygden öppna handelsbodrar. Detta och framförallt järnvägen innebar slutet för jämtböndernas handelsfärder.

På 1890-talet gick den svenska industrialiseringen in i en andra fas. Fabrikerna blev allt större, maskinerna allt fler. Industrialismens samhälle började ta form. I Näs märktes inte mycket av denna utveckling. Här fanns inga industriorter, inte heller levererades råvaror i någon större utsträckning. Däremot lämnade en del, framförallt torparsöner och arbetskarlar socknen för att söka sig till någon industriort.

Det fanns några få fabriksanläggningar i Näs. De var dock mycket små och tillverkningen var snarare hantverksmässig än industriell och svarade främst mot ett lokalt varubehov. Förutom ett par småsågar vid Månsta-ån fanns ett garveri i Grönviken. Och i Norrvik, på östra sidan om Näkten fanns några år under 1880- och 90-talen en träoljefabrik. Bakom denna satsning stod bla lanthandlar-Gärdin i Vi. Produktionen tycks aldrig ha nått någon större omfattning och efter några år lades den ned. Annorlunda var bilden i de närliggande och skogsrika socknarna österut längs järnvägen. Här växte industrisamhäl- len upp som svampar kring ångsågarna: Bräcke; Stavre, Stensmyran, Gällö osv.

Det var på andra sätt den nya tiden gjorde sig märkbar i Näs. I vardagslivet var flödet av industriprodukter det påtagliga. Mycket av vad man tidigare tillverkat själva fanns nu att köpa och dessutom mängder av produkter man tidigare ej haft tillgång till; jordbruksredskap, hushålls- utrustning, fabriksvävda tyger osv. Nyheter som alla underlättade de dagliga göromålen. Ibland kunde det nya mottas med skepsis. Som när den första ångbåten med järn- skrov sjösattes i Storsjön, och väckte förundran. Kunde

den verkligen flyta? När så båten låg för ankar utanför Hackås tog några tvivlande gubbar och rodde ut. Framme vid båten togs knivar fram och man började skrapa i skrovet. De rodde tillbaka till bryggan och kunde där berättat att det verkligen var en båt av järn.

Industrialismens tydligaste spår i Näs var den ökade tillgången på varor. Men för att kunna köpa krävdes pengar. Och för att få pengar måste man ha något att sälja - antingen färdiga produkter, råvaror eller arbetskraft. Som förbönder hade man en lång tradition av handel, om än säsongsbetonad. Man fick också in pengar genom att sälja skogsråvaror till trävaruindustrin. Denna handel tog fart på 1850-talet, stod på höjdpunkten på 187- och 80-talen för att sedan avta. I det förhållandevis skogfattiga Näs var det i huvudsak från socknens östra delar det såldes skog.

"De första avverkningar som skedde å dessa skogar var vintern 1857 - 1858. Det afverkades då å Tunvågens skog 200 bjälkar. Afverkningen af detta parti åtog sig Anders Johan Salomonsson i Grönviken som åtog sig att mot 2 kronor per bjälke leverera partit i Krokomb."

Förutom skogsråvara behövde trävaruindustrin folk som fällde, forslade och flottade. Penningomsättningen ökade kraftigt i skogsbygderna. Utvecklingen hade dock en baksida. Skogsbolagens makt och inflytande ökade kraftigt. På vissa håll hamnade nästan all bondejord i bolagsägo. Samtidigt växte kritiken mot bolagens framfart. Näs socken berördes ytterst marginellt av skogsköpen, men från grannsocknen Hackås kunde en av bolagens argaste fiender Jonas Stadling meddela:

"Inom Hackås socken ega bolagen och enskilda trävaruhandlare omkring 5 mantal, 9 odelstorp samt åtskilliga utgårdar med betydande skogsarealer. Dessutom innehafva bolagen betydande arealer inom socknen. Här liksom öfverallt hafva skogarna sålts för en spottstyfver, och det makalöst ypperliga skogar. Bättre skog än den som funnits omkring södra delen af sjön Näkten torde svårigen kunns uppvisas inom hela vårt land."

Mycket folk drogs till skogarna, på vissa håll var folkökningen mycket stor. Detta innebar en växande marknad för jord-

bruksprodukter, framförallt mejerivaror och foder. Denna plötsliga efterfrågeökning var inte enbart positiv för det jämtländska jordbruket. Atminstone enligt hushållningssällskapet, som med ogillande ögon såg hur bönderna hellre sålde sitt foder mot en god penning än att utfodra den egna boskapen. Och inte heller lockade den höga efterfrågan fram något kvalitetstänkande. Många utnyttjade situationen och sålde "förfuskadt och till sin kvalitet underhålligt smör till ett pris af förundransvärd höjd".

En som tidigt insåg vikten av att satsa på längre sikt var lanthandlar-Gärdin i Vi. Han tog vid slutet av 1860-talet initiativ till inrättandet av ett bymejeri i Näs. De första åren gick bra, men sedan kom svårigheterna. Bönderna sålde lika gärna direkt till skogskarlarna, och när korna var på fåbodarna sommartid var det problem med leveranserna. Efter några år lades mejeriet ned. På 1880-talet var tiden mer mogen för en dylik satsning, och marknaden var nu bra mycket stabilare. Mejeriverksamheten togs upp på nytt, nu svarade Näs mejeriförening för driften. Men det var först på 90-talet som mejeriets existens var någorlunda tryggad. Då hade mejeribyggnaden, som låg i Grönviken, moderniserats och bönderna levererade mjölken regelbundet till mejerskan Karolina Nilsson, som bla förädlade den till messmör. Denna utveckling gällde länet i stort. 1890 tog jämtländska mejerier emot en miljon kilo mjölk, fem år senare drygt två och en halv miljon. Utvecklingen var trots detta inte så positiv som länets mejerikonsulent önskade:

"Orsaken härtill beror hufvudsakligen på bristande allmänna, aktivt intresse för en rationell kreatursskötsel på grundval af intensivt jordbruk. Med nuvarande i det stora hela tämligen primitiva boskaps- och jordbruksförhållanden blir produktionspriset per liter mjölk så högt att djuregaren i allmänhet ej kan känna sig tillfredställd med priserna mejerierna erbjuda."

Länsveterinären höll med. Många bönder förstod sig inte på kreatursskötsel, menade han. Svältfödning och osunda ladugårdar var inget ovanligt. Dessutom tycktes slarvet obligat

toriskt då djuren blev sjuka:

"En annan ovana är att vid inträffad sjukdom uppskjuta i det längsta med anlitan det af veterinärhjälp. Först skall djuret bibringas alla möjliga och omöjliga kurer, sedan tillkallas kvacksalvare, och innan veterinären tillkallas, kunna månader, ja år ha gått sedan sjukdomens början"

Även om utvecklingen i experternas ögon gick väl långsamt varinriktningen klar; nu satsades i huvudsak på ladugårdsprodukter. Till detta bidrog även 1880-talets frihandelspolitik. Spannmål importerades billigt, och kunde effektivt distribueras via järnvägen.

1890-talet tycks innebära det definitiva genombrottet för denna nya inriktning av länets jordbruksproduktion. Mot slutet av decenniet kunde en nöjd husdjurskonsulen meddela landshövdingen att äntligen steg kreatursantalet, att avkastningen ökade liksom intresset för en rationell kreatursskötsel som "synes leda till rättelse af förut rådande brister me dafseende på djurvården". Nu byggdes nya ladugårdar med både ljus och rymd. Distriktsveterinären noterade med glädje att "anmärkningsvärda framsteg gjorts på senare tider beträffande djurskötseln".

En följd av jordbrukets ökade marknadsanpassning var att kulturlandskapet förändrades. Ängar bröts upp till åkrar, som togs i anspråk för foderproduktion. I Näs sker en betydande nyodling rum under 1880- och 90-talen. Att via jordbrusstatistiken belägga hur stor del av socknens åkermark som nyttjades till korn respektive foder är svårt. Men följande exempel kan klargöra den förändrade inriktningen.

Både 1884 och 1894 bedömdes vara goda skördeår. Sådär såg resultaten ut för de båda åren.

	<u>1884</u>	<u>1894</u>
Foder:	obetydligt överskott	Täcker det egna be- hovet (10% fler kor än 1884) samt rik- ligt för avsalu.
Korn:	obetydligt överskott	täcker ej behovet
Ladugårds- produkter	Obetydligt överskott	täcker egna behovet samt rikligt för av- salu.

andra sidan har vi folkskolan och lite längre bort har lanthandlar-Gärdin sitt". Nordlander betraktade de praktiska bondgårdarna på ömse sidor om landsvägen. " Å han där heter Simon Larsson och har ett torp upp efter vägen." De rullade förbi en kraftig karl i trettioårsåldern. "Å där har vi Korvågs-Jonas, han vid vägkanten där, han har ett litet torp på andra sidan sjön. Han brukar gå omkring och sälja fisk." Nu var man framme vid kyrkan och det var dags att kliva av. Nordlander blickade ut över landskapet och slogs av dess skönhet. "Och hvilken utsikt sedan! Näkten den stora fagra och sagolika utbredde sig, ...infattad i en ram af bördiga fält och mörka skogar".

Likt många andra hade Johan Nordlander lockats till Näs som brunngäst. Han skulle "hämta frisk luft och stärka af hufvudstadens buller medtagna nerver". Detta hade han tänkt skulle ske på bad- och brunnsanstalten i Månsta.

Vad var det för ett samhälle Nordlander kom till? Nog fick han slippa storstadsjakt och slammmer, det är nog säkert. Men fördenskull var det ingen stillastående eller isolerad bygd han fick se. Tvärtom.

I NÄS SOCKEN

"Näs socken, som är belägen på ömse sidor af sjön Näkten, har en längd af i det närmaste 2 nymil och en bredd af något öfver i nymil, der det är bredast."

Några mil söder om Östersund ligger Näs socken. Färdas man hit via landsvägen från Brunflo, märker man hur landskapet plötsligt öppnas och man befinner sig i en tämligen tätbebyggd jordbruksbygd. Idag livnär sig befolkningen bla på service och småindustri vid sidan av jordbruket. En del pendlar in till Östersund. Flyttade vi oss ett hundratal år bakåt itiden skulle vi finna att nästan alla av socknens elvahundra invånare var beroende av jordbruksnäringen.

Redan 1775 kunde Abraham Hülpers konstatera att näsborna var

goda jordbrukare, åtminstone vid jämförelse med grannarna i Brunflo. En av anledningarna var att de "Idkade mindre handel, hvarföre de merendels alla äro välmående, hvartil fördelaktigt fiske samt ymnigare boskapsskötsel bidrager".

Femtioalet år senare kunde häradshövding Cavallius komplettera bilden av näsbon, som enligt honom lever sparsamt vad gäller både mat och brännvin. Detta gällde dock inte då det ställdes till med fest, då höll ätandet, supandet och dansandet på en vecka i sträck. Inte så bra för trak- tens ungdom som tidigt fick göra bekantskap med "lättja, fylleri och måhända äfven otukt". Närmar vi oss slutet av 1800-talet tycks det vara bättre ställt. Länsman Viktor Behm kan då nöjt konstatera att "sedligheten är lika god, om ej bättre än på andra ställen."

Vid denna tid bodde de flesta i socknens norra och västra delar. I norr finns socknens största by, Bjerme och byarna Gärde, Håkansgård och Stengärde. Vid Näktens västra strand på kyrkslätten på den så kallade kyrkslätten finnes en rad välmående bondbyar: Alsta, Wi, Oldberg och Månsta. Här ligger kyrkan och här finns socknens bördigaste jordbruksmark. På Näktens motsatta sida ligger Grönviken, Gähle och Sinneberg. I socknens östra delar sätter skogen sin prägel på landskapet. Byarna här, Åsen och Kloksåsen, ligger lite av- sides.

Socknen var på intet sätt isolerad från omvärlden. Genom byarna på kyrkslätten gick landsvägen från Härjedalen mot norr. Strax vid Alsta delade den sig; en väg tog av mot norr och Sunne, en mot öster och Brunflo. Dit var det un-gefär två mil och där fanns järnvägsstationen. 1879 stod järn- vägen mellan Sundsvall och Östersund färdig, tre år senare var den utbyggd fram till Trondheim. Förutom att järnvägen underlättade för persontrafik, öppnade den möjligheterna för en varuinförsel som tidigare inte varit tänkbar. En annan viktig länk med omvärlden var ångbåtstrafiken på Storsjön. Från kyrkslätterns byar hade man ungefär åtta kilometer till

II ALSTA BY

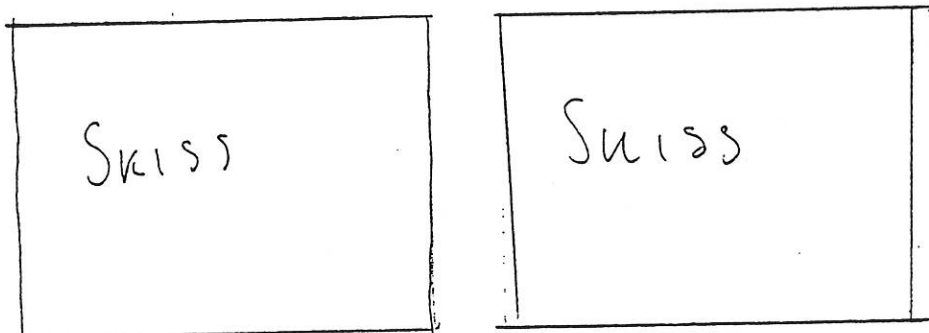
Vy över byarna Vi och Alsta från kyrktornet 1904. Närmast till vänster är 'Bagar-olles' bageri, på höger sida ligger lanthandlar-Gärdins, längre bort på samma sida ligger folkskolan.

Med en by brukar man vanligen avse en en tämligen väl avgränsad bebyggelsemässig enhet, men byarna på kyrkslätten låg, och ligger, så tätt att man måste ta kartan till hjälp för att uppfatta bygränserna. Här på slätten är landskapet skogfattigt och lätt kuperat.

BEBYGGELSE

År 1895 var det femtiotalet år sedan skiftet genomfördes i Alsta. Dessförinnan låg byns gårdar tätt sammanbygda i en klunga. Alltför tätt, menade lantmätaren och förordade utflyttningar. Av byns fyra hemmansnummer borde antingen nummer ett eller två flyttas enligt lantmätaren. Ägarna till dessa gårdar, Nils Sten och Jon Olofsson kunde inte komma

överens. Till slut tog man till lottdragning, "hvilken utföll at Nils Sten kvarbor och Jon Olofsson utflyttar. Halva hemmanet nr 4 hade också ett sådant läge att utflyttning var oundviklig. 1844 flyttades gårdarna. Jon Olofsson fick då transportera mangårdsbyggnad, lill-stuga, vist- och vedbod, fähus, stall, smedja och ett antal småbyggnader ungefär två hundra meter i nordostlig riktning. Olof Sundvisson, som besatt halva nr 4 fick flytta sina byggnader ett hundratal meter i motsatt riktning.

Byns bebyggelsekaraktär före och efter laga skifte 1844.

Genom skiftet blev byn mera utdragen och fick det bebyggelsemässiga utseende den hade på 1890-talet, där gårdarna ligger klart avgränsade från varandra, nästan uppradade längsmed vägen. Skiftet innebar ett brott mot den tidigare byggnadstraditionen där gårdsbyggnaderna grupperades i en fyrkant. Nu öppnas gårdarna och snart märks också en förändring i bostadshusens utformning. De blir större, ofta i två våningar och större vikt läggs vid den estetiska utformningen.

Mot slutet av 1800-talet förändrades även gårdstomterna. Jämtbönderna var inte kända för att vara några entusiastiska trädgårdsodlare. Tvärtom klagade länsträdgårdsmästaren över hur de snarast betraktade trädgårdsodling 'med löje' och "under sin värdighet att förtära grönfödan". En viss ljusning kunde dock skönjas. Efterfrågan på grönsaker ökade stadigt inne i Östersund. Dessutom hade många låtit sig imponeras av de vackra planteringarna vid stationshus och

banvaktarstugor. Nu börjar allt fler anlägga egna trädgårdar med köksväxter, bärbuskar och blommor. Och inte nog med det:

"Numera finnas äfven personer här och var i socknarna, som genom en liten tilltagsenhet i förening med intresse för saken, lärt sig den enkla konsten att plantera ett träd, och sådan personer borde verkligen på ett eller annat sätt uppmuntras".

Huruvida någon av dessa pionjärer fanns i Alsta är inte känt. Klart är däremot att trädgårdsodlingen slår igenom på 1890-talet och bidrar till att ändra karaktären på gårdstomterna.

FOLK OCH PLATSER

1895 bodde omkring 130 personer i byn. Dessa var fördelade på drygt trettiotalet hushåll. Enligt mantalslängden klassificerades elva som bondehushåll, nio som torpar- och sex som arbetarehushåll. Därtill fanns födorådstagare, skollärare och en nybyggarfamilj.

Böndernas gårdar var utbrytna ur de fyra ursprungliga stamhemmanen och låg med få undantag längs landsvägen. Här i den svaga sluttningen var den bästa jordbruksmarken och byns centrum. Som en krans runt, utanför den intensivt odnyttjade odlingsmarken låg torplägenheterna. Torparna i byn var utan undantag odelstorpore och de flesta sysslade med hantverk av något slag. Två av dem var soldater, hästjägare vid Jämtlands regemente.

*

Mycket av det sociala livet i byn utspelades naturligtvis på gårdarna. Nästan alltid var någon av gårdsfolket ute, åtminstone sommartid. Folk gick också mellan gårdarna; för att hälsa på, byta några ord eller bara för att ta en genväg. Till vissa av gårdarna hade man mer 'officiella' ärenden. Så tex till Jöns Ol's-gården, där poststationen låg. Detsamma gällde handlarna. På kyrkslätten fanns inte mindre än tre handelsbodar: lanthandlar-Gärdins i Vij, Anders Johan-

sson mitt inne i byn, och så Stjärnströms som låg lite längre upp längs vägen mot Grönviken. Han var dessutom en känd hästkarl och hit kom folk från när och fjärran för att göra hästaffärer. Som träffpunkter var säkerligen handelsbodarna viktiga. Alltid fanns här någon att byta ett ord med.

Annars var de landsvägen, 'bygatan', som var den kanske främsta platsen för byns sociala liv. Här möttes bekanta och främlingar, hälsade och bytte ett ord eller annat. Byn vände sig mot bygatan. När man tittade ut genom fönstret var det oftast för att kika ner mot vägen. Och då kunde man tex få se mjölktransporten som vid halvnotiden på förmiddagen rullade ner mot mejeriet i Grönviken eller kanske Per Olofsson med häst och dyngkärra en gråmulen oktobermorgon på väg ut med gödsel. Eller varför inte helklädda kyrkobesökare promenerande upp mot kyrkan om söndagsförmiddagen. Här på vägen möttes alla: sockenbor och resanden, arbetsfolk, luffare och sommargäster.

På kartskissen nedan är några av byns mötesplatser, bondgårdarna och några av torpen utmärkta.

KARTA

M. NR.

Gårdar och platser i Alsta 1895

1. 'Bagar-olles' bageri.
2. Lanthandlar-Gårdens handelsbod. Affären drivs av handelsman Erik Gärdein. Till hjälp bakom disken har han svärsonen Jöns och dottern Elisabeth.
3. Folkskolan och lärarbostaden. Här bor August Hedstedt 47år, lärare och klockare och hans hustru, barnmorskan Anna-Kristina.
4. Bonden Per Olofssons gård. Per är 54 år och gift med Anna. Deras två barn, Petter och Linda, är snart vuxna men bor kvar i hemmet. Här finns också födorådstagaren Hans Andersson med hustrun Märta samt det sjukliga hjonet Olof Månsson som i en ålder av 77 år avlider 1895.
5. "Sörgården". Här bor länsman Viktor Behm och hans hustru Olga. De är i femtioårsåldern och har fyra barn varav de två yngsta Karl och Olof bor hemma. I hushållet finns också pigan Elisabeth Göransson. I egenskap av länsman brukar Behm dessutom ha ett skrivbiträde boende på gården.
6. Bonden och handelsman Anders Johanssons gård. Han flyttade hit från Orrviken 1893. Tillsammans med hustrun Märta har han tre barn: Kerstin som är femton år och småpojkar Anders och Erik. I hushållet finns drängen Anders och pigan Ella, båda i 20-års åldern
7. Jöns Ol's-gården (Näsgården på Jamtli) och poststation. Här bor bonden Jöns Olofsson med hustrun Anna-Märta och barnen Olof 17 år och Esbjörn 11 år. Äldsta dottern har just flyttat till Oviken. Här finner vi också den 20-åriga drängen Erik. Jöns föräldrar Olof och Anna är födorådstagare på gården.
8. "Atgården" Bonden Jöns Hanssons gård. Jöns är drygt trettio år gammal och gift med Sigrid. De har fem barn 10-åriga Emma är äldst, ettåriga Marit minst. Pigan på gården heter Kristina och är nyss fyllda 21. Födorådstagare på gården är Hans och Ingeborg, Jöns föräldrar. Här bor också tre syskon till Jöns; den sinnesförvirrade Märta, brodern Jonas och den blinda system Ingeborg.
9. Nils By's torp. By är hästjägare vid Jämtlands regemente och här tillsammans med hustrun Maria åtta barn, varav de äldsta försörjer sig som arbetare.
10. Skräddare Magnus Eliassons torp. Han är gift med Kristina Olofsdotter. De har fyra döttrar, varav den äldsta flyttade in till Östersund för något år sedan.
11. Johan Mattsons torp. Här bor han tillsammans med hustru och två barn.
12. "Höglunda". Här bor Jonas Olofsson, kallad 'Jonte på Höglunda', bonde och bror till Jöns Ol's. Med hustrun Brita har Jonte två vuxna barn, Anders och Olof. I hushållet finner vi också hjonet Lisbeth, drygt åttio år och mycket sjuk.

13. Här bor bonden och handelsmannen Nils Persson Stjärnström. På gården finns handelsbod och hit kommer folk för att göra hästaffärer. Nils är gift med Katarina Olofsdotter, de har fem barn, varav tre bor i hushållet. Äldste sonen är gift och bor med hustru och två små barn i ett hus på gården.
14. "Falktorpet", här bor torparen Krister Andersson med hustrun Gerda. De är båda i sextioårs-åldern. Deras barn har lämnat byn.
15. Nils Höglunds torp. Nils är gift med Jöns Ol's yngre syster Märta. De har tolv barn varav sju bor i hemmet. Nils försörjer sig huvudsakligen som snickare.
16. Olof Larssons torpställe. Olof är gift med Agnes Israelsdotter, de är i femtioårsåldern, har fem barn, varav två är utflyttade. I en liten stuga bredvid bor Agnes mor, sjuk och utfattig.
17. Simon Larssons torpställe. Här bor han tillsammans med hustrun Margareta och dottern Märta. Här bor också Simons gamla föräldrar.

*

Vi kan utgå från att de flesta i byn, vare sig de tillhörde bonde- eller torparhushåll, i stort levde likartade liv. Arbetsårets- liksom dygnets rytm var i stort sett lika från gård till gård. Man baserade ekonomin på samma näringar osv. Den enes liv var, åtminstone till det yttre, den andres likt. Man delade erfarenheter, intressen och förhoppningar. Alla kunde diskutera frågor kring häst- och kreatursavel, sädpriser och skogsuppköp.

Man var dessutom beroende av varandra eftersom man hade en rad gemensamma angelägenheter. Det rörde sig om hur buföringen skulle organiseras eller snöröjningen ombesörjas osv. Ur 1980-talsperspektiv vågar vi säga att de var en tämligen homogen grupp människor med likartade referensramar och intressen som befolkade byar av Ålstas karaktär. Men denna homogenitet får inte heller överskattas. Alla hade de facto inte samma bakgrund, förutsättningar eller förhoppningar. Andra halvan av 1800-talet var också en tid när samhällsstrukturen förändrades snabbt vilket på sikt kom att ge bond

byarna ett långt heterogenare ansikte än tidigare.

För att belysa detta kan det vara på plats med en något fylligare presentation av några av byns invånare. Vi börjar på Sörgården hemma hos Viktor och Olga Behm, sedan förflyttar vi oss till snickare Nils Höglunds familj för att avslutningsvis möta arbetarkvinnan Kerstin Olofsdotter, 'Petter-kersti' kallad.

Viktor Behm föddes i Brunflo 1842. Fadern var häradshövding, och i den stora slakten fanns gott om präster och högre ämbetsmän. Efter folkskola följde lärovärksstudier i Östersund, därefter bar det iväg till Sundsvall för farmaciestudier. Vid 25 års ålder återvänder Viktor till Östersund och tillträder en tjänst vid länskansliet. 1875 grundar han en kemisk-teknisk fabrik i staden, vid samma tid gifter han sig med prostdottern Olga Arbman. Efter några bekymmersamma år lägger Viktor ner fabriken och satsar nu på sin ämbetsmannakarriär. Samtidigt arbetar han som redaktör vid Nya Norrlands tidning. 1877 utses han som länsman för Näs-Hackås distriktet och är så fortfarande 1895. Han har då sedan ett antal år varit ägare till Sörgården mitt inne i byn där han driver jordbruk. Behm var varmt religiös och hade sin bestämda plats i kyrkan bredvid kyrkvårdarna. Han gjorde sig också ett namn som självlärd historieforskare och kom under sin livstid att publicera en rad böcker i historiska ämnen.

I familjen finns 1895 fem barn, de äldsta pojkarna Ernst och Gustav är i övre tonåren. Gustav studerar på fackskolläraryseminariet i Härnösand och Ernst studerar också, förmodligen i Lund. Om somrarna kommer de hem för att hjälpa till i jordbruket. På sommarkvällarna ses de trampa runt på sina velocipeder på de knöliga vägarna. Dottern Alma är femton år, de yngre pojkarna Karl och Olof är elva respektive fem år.

Viktor Behms bakgrund avviker markant från de övriga bönderna i byn, och man kan undra vilken roll han spelade i det vardagliga bylivet. Det är inte orimligt att anta att han och hans familj var något av den nya tidens representanter

i byn, med en livsstil mer präglad av borgerligt urbant leverne än av traditionellt jämtländskt bondeliv. Som fd fabrikör hade Behm erfarenhet av modernt kapitalistiskt tänkande. En bakgrund som gör det troligt att anta att Behm hade en positiv inställning till nyheter och förändringar inom jordbruket. Till exempel tycks han varit tidig med att, om möjligheten gavs, hålla boskapen hemma om sommaren för att kunna leverera mjölk till mejeriet. 1894 skrev han i sin dagbok:

"19/6 Sänder en kviga och två oxkalvar till bodarne. min öfvriga boskap kommer jag att hafva hemma denna sommar".

Men Viktor Behm var i första hand inte bonde utan ämbetsman. Som länsman ansvarade han för en rad administrativa och juridiska angelägenheter. Han deltog dessutom aktivt i den lokalpolitiska beslutsprocessen: i sockenstämma, kyrkoråd osv. Men Behms horisont tog inte slut vid sockengränsen, om det vittnar bl a den mycket omfattande brevkorrespondens han förde under hela sitt liv med personer runt om i landet.

*

Karakterer

En något annorlunda miljö finner vi hemma hos Nils Höglund och hans hustru Märta. De bor i en liten torpstuga med sju barn ett hundratal meter norr om själva byn. Nils är ursprungligen värmlänning, kom hit som 20-åring någon gång på 1870-talet. Han jobbade då i skogen och som snickare. Snart träffade han sin blivande hustru, den då 17 åriga Märta Olofsdotter, syster till Jöns Ol's. Hon födde snart deras första barn, sedan kom de i rask takt. 1895 har de fått sammanlagt tolv barn. Av dessa har två dött i späda ålder, sommaren 1895 avlider åtta-åriga Gustav i lungrot. De två äldsta döttrarna har flyttat in till Östersund.

Fram till 1890 ägde familjen ett hemman, som de av okänd anledning måste lämna. I samband med detta köptes det torpställe som man bebor 1895.

Vintertid brukar Nils vara borta från hemmet i längre tid-

sperioder och jobbar i skogen, en del vårar har han varit i flottningen. Då och då har han jobb som snickare. Märta och de äldre av barnen som bor hemma brukar efter behov hjälpa till på gårdarna i byn. Oftast hos hennes bröder Jöns Ol's och 'Jonte på Höglunda'. Familjens ekonomi är knapp, men det brukar gå runt.

Nils Höglund kan framhållas som ett exempel på social rörlighet på individnivå. Under sina drygt 20 år i byn har han i kyrkböckerna benämnts som, i tur och ordning arbetare, hemmansägare och torpare.

*

I en liten stuga vid Månsta-ån bodde en ensam liten kvinna i femtioårsåldern. Hon hette Kerstin Olofsdotter, men av alla i bygden kallades hon 'Petter-kersti'.

Kerstin Olofsdotter föddes en majdag 1841 i Åsarna. Hon var då nummer tre i en syskonskara som inom drygt tio år skulle växa till tiotalet. Fadern Olof var torpare och arbetskarl. Ihusförhörslängden stod han antecknad såsom utfattig. Kerstins mor hette Karin och var dotter till en bonde i socknen. Olof och Karin hade förmodligen mycket stora svårigheter att försörja den stora barnaskaran.

När Kerstin är i tjugoårs-åldern träffar hon Petter Persson från Näs. De gifter sig och får barn. En liten torparstuga strax vid andra sidan Månsta-ån blir deras hem. Petter utför dagsverken på gårdarna runt i kring och hugger i för att tjäna en slant där det går. Familjens omständigheter är mycket knappa. Efter ett tiotal år ger sig Petter iväg till Amerika för att sedan skicka pengar till Kerstin och barnen så de skall kunna följa efter. Men tiden går, och han hörs inte av. Snart når ryktet bygden. Petter kom aldrig till Amerika, utan hamnade istället i Göteborg. Då var reskassan slut för länge sedan. Petter jobbar ett slag som hamnsjåare, men närmare Amerika än så kommer han aldrig. Under mystiska omständigheter mördas han istället på en krog i hamnkvarteren.

Ensam kvar i den lilla stugan får Kerstin hanka sig fram så gått det går. Efter några år träffar hon en ny man med vilken hon får ytterligare några barn. De gifter sig dock aldrig och framme vid 1895 år hon åter ensam. Hon försörjer sig på att gå runt i gårdarna och hjälpa till med lite av varje. Hon får ihop så hon klarar sig, men inte mer.

*

BONDENÄRING

För 1890-talets ålsta-bo var jordbruket med binärningar den bas på vilken ekonomin vilade. Eftersom 1800-talet innebar stora förändringar inom byns jordbruk, kan det vara på sin plats med en kortare tillbakablick.

Fram till början av 1800-talet stod byns jordbruk tämligen stilla i utveckling. Marken var uppdelad i inägojord och utmarker. Inägorna bestod av gårdstomterna, den uppodlade åkerna samt ängsmark. Inägorna var inhägnade. Utmarken nyttjades för bete och för slätter från naturliga ängar och myrar.

Åkermarken användes främst för kornodling, men något ärtor och råg odlades också. Vanligen låg någon del av åkern i träda varje år. Den största delen av inägorna utgjordes av ängsmarken. Alstabönderna hade sina bästa ängar ner mot Näktens stand. Dessa sk sidvallsängar var både högproduktiva och gav god kvalitet på höet. De högre upp belägna hårdvallsängarna gav mindre hö och utarmades efterhand. För att dryga ut bärgades hö från utmarkerna som spelade en stor roll för den totala foderförsörjningen.

Antalet djur på gårdarna reglerades av fodermängden. Djurantalet i sin tur bestämde gödselmängden och eftersom all åkermark måste gödslas var åkerarealen beroende av gödselmängden. Fodermängd, antalet djur och åkerarealen på en gård var sledes direkt beroende av varanadra.

Vid tiden för laga skifte inleds en mer expansiv fas i byns

i byns jordbruk. Till en början dikades markerna närmast gårdarna ut. L.M. Björklund från Kloxåsen minns:

"De första krondikningarna inom socknen skedde på 1840-talet och verkställdes av Nils Sten och Olof Jonsson i Alsta, som därför fingo medalj. Nyodling i större skala började först från 1860 och 1870-talet. Föregångsmän voro Gabriel Jönsson i Fåker, Hans Jonsson och Olof Jonsson i Alsta..."

Främst var det ängsmark i gårdarnas omedelbara närhet som bröts upp till åker. Ungefär samtidigt sker en rad andra förbättringar som gynnade utvecklingen. Den gamla träplogen ersätts successivt av järnplogen och via hushållningssällskapet kunde bönderna nu skaffa handelsgödsel. Man slår också växelbruket så sakta igenom. Byns nya åkermark utnyttjades främst till korn.

På 1870-talet uppstod genom skogsavverkningarna en marknad för foder. Skgskörarnas hästar måste ha hö. Efterfrågan och pris på foder steg kraftigt. Från hushållningssällskapet såg man med viss oro på denna utveckling:

"Följden af det öfverdrifvet höga foderpriset, ådstadkommet genom skogsavverkningarna, är naturligtvis den, att den jämtländske jordbrukaren af den varan säljer mer än han borde göra. För att kunna sälja så mycket mera hö, minskas ladugårdarna, och jemtarna, hvilka i allmänhet sedan uråldriga tider, af okunnighet och vana, framfödt sina ladugårdar med den allra knappaste utfodring, svältaföda dem nu i ännu högre grad, för besparing af hö till afsalu".

Det är omöjligt att fastställa vilka mängder hö ålstabönderna försålde i samband med ruschen i skogen, men troligen rörde det sig om ganska stora mängder. I första hand sålde man till Haversjö i Västernorrland. Med undantag för 1879-80, då avverkningarna låg nära på grund av lågkunjunktur, sålde man hit i flera år.

Den höga efterfrågan stimulerade förmodligen bönderna till att i högre grad än tidigare satsa på foder. En ökning av

av foderproduktionen kan således inte automatiskt sättas samman med att bönderna satsade på en intensivare boskaps-skötsel. Enligt uppgifterna till jordbruksstatistiken skedde ingen noterbar ökning av antalet mjölkkor i Alsta under denna tid. Först på 1890-talet sker någon nämnvärd ökning av boskapsstammen.

*

Framme vid 1890-talet skulle en beskrivning av jordbruket i Alsta se ut ungefär såhär; De senaste årtiondenas nyodlingar nyttjas framförallt till vallodling. Främst är det i slutningen ner mot Näkten som vallen breder ut sig. Högre upp, på ömse sidor om landsvägen ligger byns kornodlingar. Kornet har dock minskat i betydelse. En viktig gröda är däremot potatisen, som odlas på var gård, andra rotfrukter finns däremot endast i liten utsträckning.

Den ökade tillgången på foder används för att föda en allt större boskapsstock. På böndernas gårdar finns mellan tio och femton mjölkkor. Däremot finns ingen tjur i byn. I allt högre grad levererar man mjölk till mejeriet i Grönviken, där förädling sker bla till messmör. Efter årtal av motgångar börjar nu äntligen verksamheten vid mejeriet fungera bättre. Leveranserna är regelbundnare än förr och dessutom har marknaden för mejeriprodukter stabiliserats.

I takt med att arealen för fodervall ökat, nyttjas de naturliga slättermarkerna allt mindre. Sommartid vallas merparten av byns nötboskap till fäbodarna i Arådalen i Oviksfjällen. Två dagar brukar förflyttningen ta, strax före midsom-

mar brukar detta ske, innan dess brukar boskapen få gå på några veckors bete på utmarken.

I Näs hade fåraveln sedan långa tider varit av betydelse och på alla gårdar i Alsta finns får, mellan tio och tjugo per gård är det vanliga. De flesta gårdar håller också en gris eller två. Getter och höns finns i mycket liten utsträckning.

Ett husdjur vars betydelse och status är hög är hästen. I byn finns ett drygt trettiotal hästar, jämthästen dominerar stort. Visserligen har man gjort försök att korsa den med importerade raser, tex så fanns i Kloksåsen en ardenner som användes i avelssammanhang. Många var dock tveksamma. Från experthåll hade det tidigare förordats en uppblandning av jämtrasen. Kring slutet av 1880-talet var propagan- dan stark för korsningsavel:

"Stora starka ston af den gamla jämtrasen parade med framstående hingstar af ardenner-race skulle otvivelaktligen frambringa stora kraftiga hästar."

"Den medelstora tyska halvblodhäsen är den lämpligaste hingsten för provinsen".

"...Men jag undrar om inte clydesdale-hingsten skulle vara lämplig."

Som framgår fanns ingen enhetlig linje för hur korsningen skulle ske och alla försök visade sig snart misslyckade. Istället försökte man nu ta till vara, jämthästens goda egenskaper och renodla dessa. Ett beslut som togs positivt av de flesta av byns många hästkännare. Kyrkslättens två största hästkarlar, Stjärnström i Alsta och Erik Persson i Månsta hade alltid förordat jämtlandshästen. Erik Persson hade en förnämlig samling i sitt stall, och mången hästägare i Alsta ledde upp sitt sto hit för betäckning. Här fanns flera prisbelönta hästar, bla praktexemplaret Dunder. På bondgårdarna hade man tre till fem hästar. Flera av byns torpare hade också häst, men sällan fler än en.

DEN KNAPPA SKOGEN

Skog var länge en bristvara för ålstaborna. Under 1700-talet hade man knappt till de nödvändigaste husbyggena. Då ansökte byfolket hos landshövdingen om att få ta husbehovstimmer från Gillhovs skogar i Hackås socken. Detta beviljades, men det var egentligen först efter avvitttringen på 1820-talet som byns virkesbehov någorlunda tryggades. Då tilldelades man fyllnadsjord några mil söderut på östra sidan om Näkten i ett område som kallades Grisvågen. Totalt blev byarna på kyrkslätten tilldelade 3 500 tunnland skog här. Med detta var man nöjda, Grisvågen var omtalad för sin storvuxna tallskog. Det största problemet var avståndet, det var nära tre mil hem till byn.

Av förklarliga själ hade ålstabönderna inte så mycket affärer med skogsbolagen. I början av 1890-talet sålde bonden Esbjörn Ersson sin gård, en del av hemmanet no 1 till Sunds AB. Sonen Per blev arrendator på gården, medan Esbjörn och hans hustru lämnar socknen. Fallet tyck dock vara ett undantag i byn.

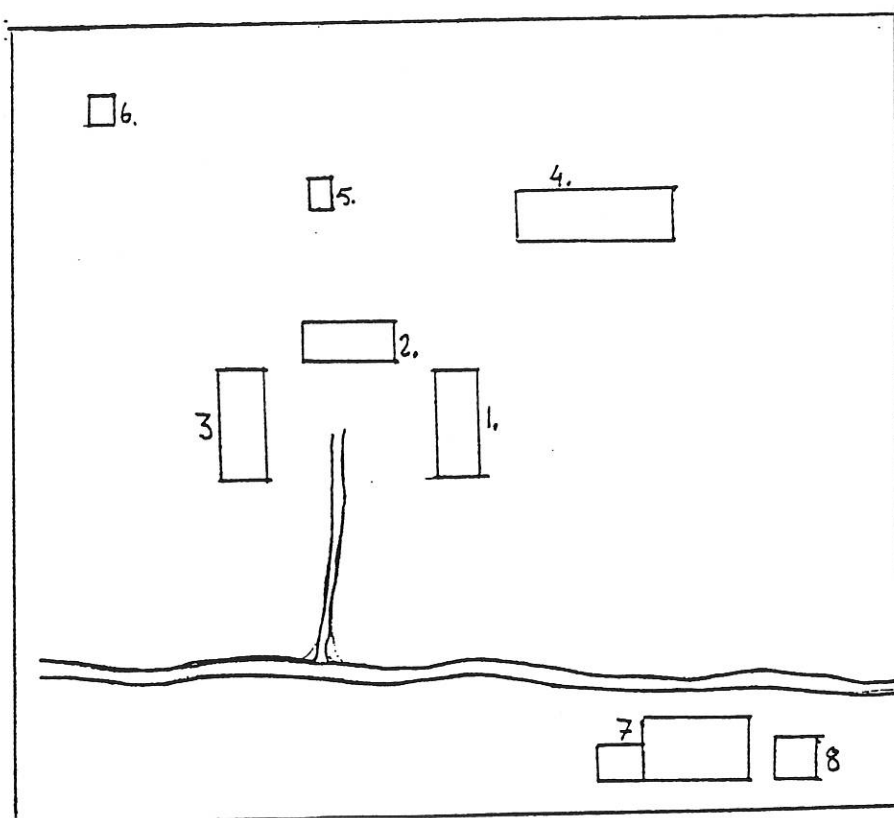
Många av bönderna kom att sälja av skogen i Grisvågen, och framförallt var det till Sunds AB man sålde. Affärena var dock i så liten skala att ingen riskerade att hamna i någon allvarligare beroendeställning till bolaget. Detta innebär inte att konflikter inte uppstod.

Ett exempel på ensådan konflikt från början av 1890-talet kan här få illustrera den makt skogsbolagen ägde vid den na tid. Då råkade ålstatorparen Jonas Persson i fejd med Sunds AB rörande lite skog på Grisvågen. Jonas var sedan några år innehavare av en torplägenhet liggande på hemmanet no 1 i Alsta. I torpakontraktet fastslogs att Jonas "egde del i hemmanets fyllnadsjord å Grisvågen efter torpets storlek". Dessvärre låg Jonas torp just på den del av hemmanet som Esbjörn Ersson sålt till bolaget. Jonas börjar i alla fall avverka lite en vinter. Inte mer än vad han har rätt till. Timret säljer han sedan för att få in lite kontanter till hushållskassan. Detta kommer till bolagets

kännedom, och distriktsrepresentanten sätter omedelbart stopp på Jonas aktiviteter i skogen och hävdar att dessa strider mot kontraktet. Jonas å sin sida hävdar att han bara gjort vad han har rätt till, nämligen avverkat skog i förhållande till torpets ägor precis som det står i kontraktet. "Visst", svarar bolaget, "visst har du rätt att avverka på Grisvågen. Så står i kontraktet. Men du äger ej rätt sälja av densamma." Jonas tog upp striden och lämnade in besvär hos tingsrätten i Brunflo; "Eger jag rätt till skogen, måste jag väl få utnyttja den som jag önskar". Bolaget segrade slutligen mot torparen. Tingsrätten fastslog att Jonas "...eger nyttja skogen å fyllnadsjorden till husbehof, men ej till afsalu".

III JÖNS OL'S-GÅRDEN

Mitt i byn låg den gård där Jöns Olofsson bodde tillsammans med sitt gårdsfolk. Gården låg strax ovan landsvägen i den svaga sluttningen. Upp till själva gårdstunet nådde man via en uppfartsväg. Här uppe stod två boningshus, ett stall, en ladugård, en mindre smedja, vedbod och några mindre småbyggnader. Nedanför landsvägen fanns kornladan, ett härbre och ett redskapsförråd.

1. Boningshus för familjen, (nuvarande Näsgården på Jamtli).
2. Boningshus för Jöns Ol's föräldrar.
3. Stall med vagnsförråd och dass.
4. Ladugård, i gaveln mot söder finns ett bostadsrum.
5. Vedbod.
6. Smedja, kallad 'järnbua'.
7. Kornlada och förråd.
8. Härbre.

*

Bonde på gården sedan ett tjugotal år är Jöns Olofsson. Han är fyllda 53 år och gift med Anna-Märta Esbjörnsdotter. De har tre barn; söner Olof och Esbjörn vilka är 17 respek-

tive 11 år och dottern Anna-Lisa som är 24 år.

I hushållet finner vi också den 20-årige drängen Erik, som nyligen kommit till gården. Han bor tillsammans med familjen i det gamla boningshuset, dvs det som sedan kom att bli Näs-gården på Jamtli. I det andra boningshuset bor Jöns föräldrar Olof och Anna. Sedan 1876 är de födorådstagare.

I ena gaveln av ladugården är ett mindre bostadsrum inrett, här brukar tillfällig arbetskraft inhysas. Sommaren 1895 bor här en Nils Petter Ögren, en trettioårig arbetskarl som till och från rycker in och hjälper till i jordbruket.

Ibland hade man mer tillfälliga gäster. I ladugården stod en säng där luffare och gårdsfarihandlare emellanåt fick sova en natt. Dessutom brukade man sommartid ta emot brunsgäster. De hyrde då rum på övervåningen hos Jöns och Anna-Märta.

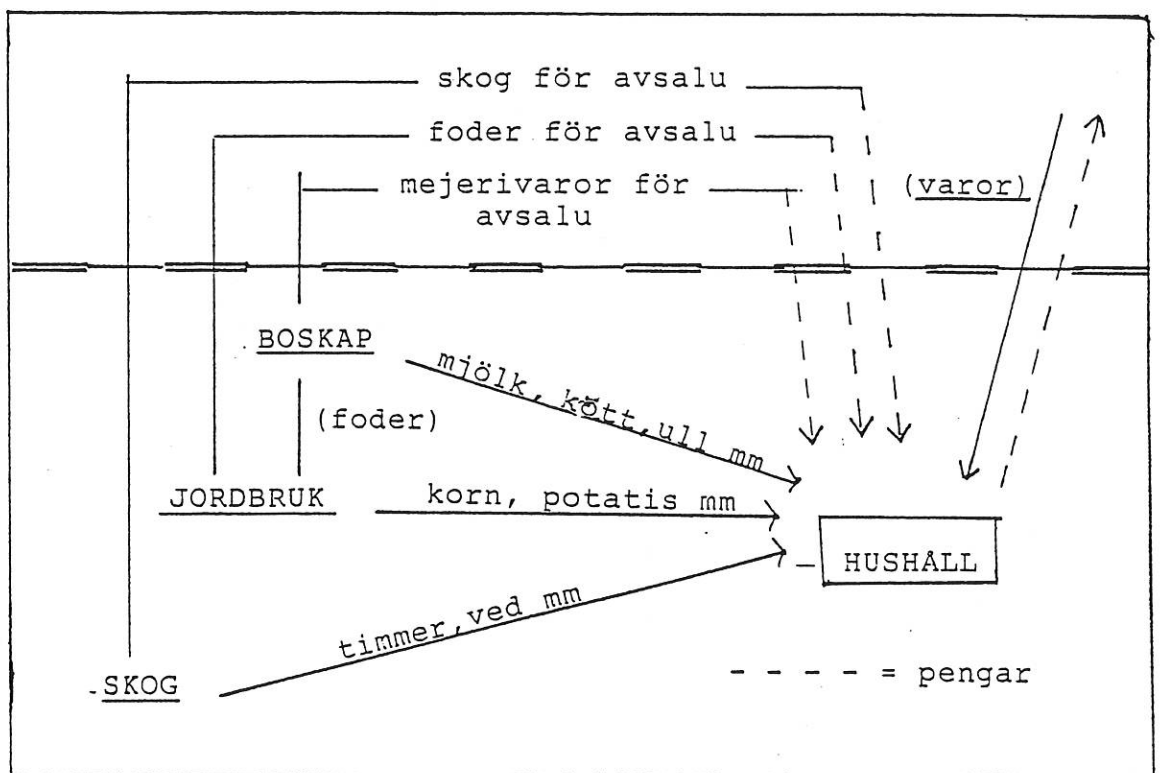
GÅRDENS EKONOMI

Vad levde då Jöns Ol's och hans familj av? Förenklat kan man säga att deras försörjning vilade på tre tillgångar; den ägda marken, boskapen samt den egna arbetskraften. I praktiken är dessa tillgångar väl sammanlänkade och i hög grad beroende av varandra. En aldrig så bördig åker ger ingen avkastning utan stor arbetsinsats likväl som intresse och kunskap vad beträffar boskapsskötsel ger noll i ekonomisk avkastning om man saknar boskap. Gårdens ekonomi måste därför betraktas som en enhet där de olika delarna är beroende av varandra.

Avkastningen av gårdens verksamhet går dels till det egna hushållet och dels till försäljning. Den senare delen har ökat kraftigt under 1880- och 90-talet. Detta betyder att man har mer pengar att röra sig med, men också att man måste köpa mycket av vad man tidigare tillverkade själva.

Förutom att sälja varor drogs pengar in när gårdsfolket tog arbete utanför gården. Förmodligen skedde detta ganska

sällan och då rörde det sig oftast om mycket tillfälliga arbeten. Då var Jöns postuppdrag av annan karaktär, här rörde det sig om ett långsiktigt åtagande för ett arvode om hundra kronor per år. A andra sidan var man då och då, särskilt sommartid, tvingade att ta in extra arbetskraft på gården. För ett dagsverke kunde man få betala upp till tre kronor om dagen. Och för drängen Erik betalade man nära 200 kronor om året plus kost och logi. *Pigan? → mindre*

Principskiss över gårdens ekonomiska system.

Gårdens husdjur 1895

Boskapsskötseln har blivit allt viktigare för gårdens ekonomi de senaste åren. Vanligtvis hålls en besättning om 12-13 mjölkkor och 4-6 ungdjur. Numer består besättningen enbart av fjällras, men för bara några år sedan hade man flera djur av uppblandade raser. Sedan slutet av 1880-talet har hushållningssällskapet engagerat sig starkt för den kulliga

fjällkon, och 1895 är sista året som djur av annat än oblandad fjällras premieras i länet. Satsningen på fjällrasen har slagit igenom med kraft bland ålsta-bönderna och alla deltar i den prestigeladdade premieringen. Nötboskapen är dessutom en viktig handelsvara. Priset för en normalgod mjölko ligger kring 70 kronor, för ungdjur betalas ungefär hälften. Beroende på årets skörd brukar Jöns sälja ett eller några djur till de kreaturshandlare som varje höst drar runt i bygden.

I stallet står tre hästar, alla av jämtras; Black, Pynta och Jöns stlthet, den kraftige och urstarke Balder. Hästarna betingar ett högt ekonomiskt värde. För en god jämthäst får man betala kring 300 kronor. Varje år besöks byn av hästupköpare och ibland har man sålt en häst för att få in kontanter.

På gården finns också ett mindre antal får, vanligtvis mellan tio och femton stycken. En gris brukar man också hålla, den brukar slaktas inför jul.

Markerna

Går vi tillbaka till tiden för då olof Jonsson kom till gården, dvs vid mitten av 1800-talet, finner vi att ängen är till ytan den marktyp som dominerar inägorna. Den uppodlade åkermarken är på ungefär 2 ha och inägoängen på det drygt

Stadgar
för
Premiering af Nötboskap
inom
Jämtlands län.

Nötboskapspremieringens ändamål.

§ 1. Nötboskapspremieringens ändamål är att på sätt och genom de medel, som i dessa stadgar finnas föreskrifna, verka för åstadkommandet af goda och för orten fullt lämpliga kreatursstammar samt att genom en förbättrad ladugårdsskötsel höja landets landtbruk i sin helhet.

Föremål för premiering äro endast djur af oblandad fjällras.

Indelning.

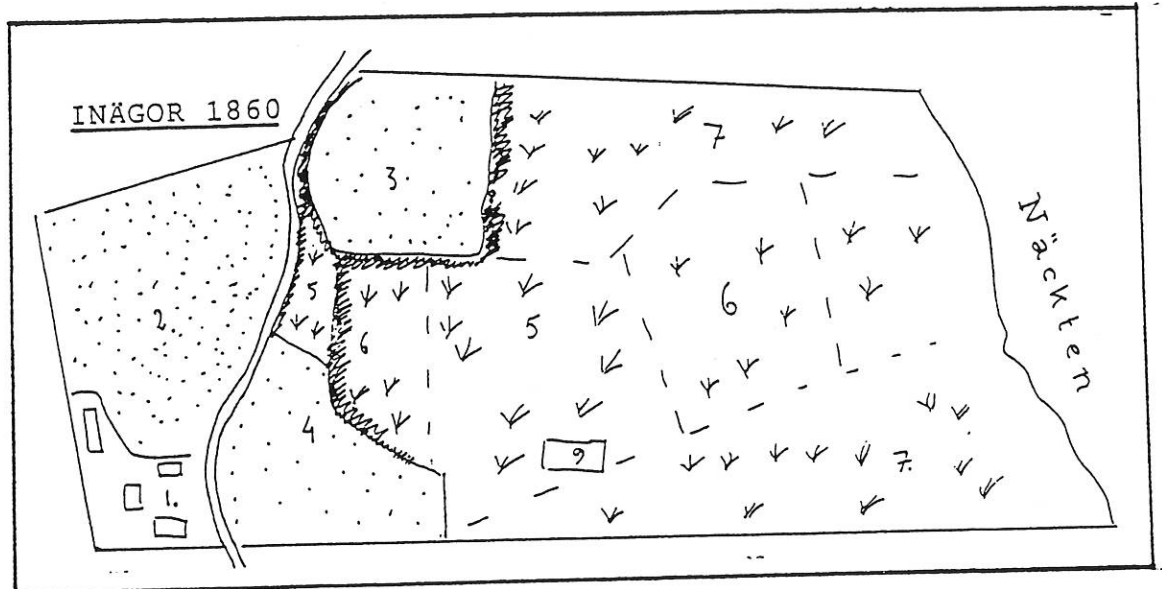
§ 2. 1 mom. Hushållningssällskapets område utgör ett premieringsdistrikt. Distriktet indelas i tre underdistrikt, med benämningen Ista, II:dra och III:de samt underdistrikten uti här nedan angifna kretsar:

Ista underdistriktet:

1 Ströms socken.	4 Hamnerdals socken
2 Alanäs "	5 Gäxsjö "
3 Frostvikens "	6 Föllinge "

tredubbla. Därtill kom också utmarkernas naturliga ängar.

Under de första åren bröt Olof upp en hel del äng till åker, men tittar vi på hur inägomarken fördelades omkring 1860 är ängen fortfarande den dominerande marktypen.

1. Gårdstomt m. humlegård
2. Åker, korn o. råg
3. Nybryten åker, korn o. råg
4. Nybruten åker, korn o. råg
5. Äng, sidvall
6. Äng, hårdvall
7. Myräng
8. Åkerren
9. Potatis o. rotfrukt

NYTTJANDE AV DEN ODLADE
MARKEN I % OMKR. 1860

Höstråg	7%
Korn	51%
Baljväxter	-
Potatis	5%
Gräs o. foder	-
Rotfrukter	3%
Träda	22%

Den äldsta odlade marken var förmodligen den som låg på ovansidan landsvägen och den nyttjades främst för korn, men även något höstråg. Detsamma gäller troligen även för den nyare åkern nedom landsvägen.

Ängsmarken kan delas upp i tre olika typer. Till en början har vi sidvallsängen, den kanske mest produktiva och värde-

fulla. Dessa ängar ligger ofta lite lägre, i svackor eller slänter och påverkan från smältvatten och även ytnära grundvatten är därför stor. Höet från dessa ängar är av hög kvalitet och vegetationen riklig. Här fins bla humleblomster, älgört, fjällskära och smörblomma.

En annan ängstyp är hårdvallsängen. Här är marken betydligt torrare och på sikt riskerar den att utarmas. Typiska örter för denna ängstyp är kattfot, darrgräs, slättertibbla och ängskallra.

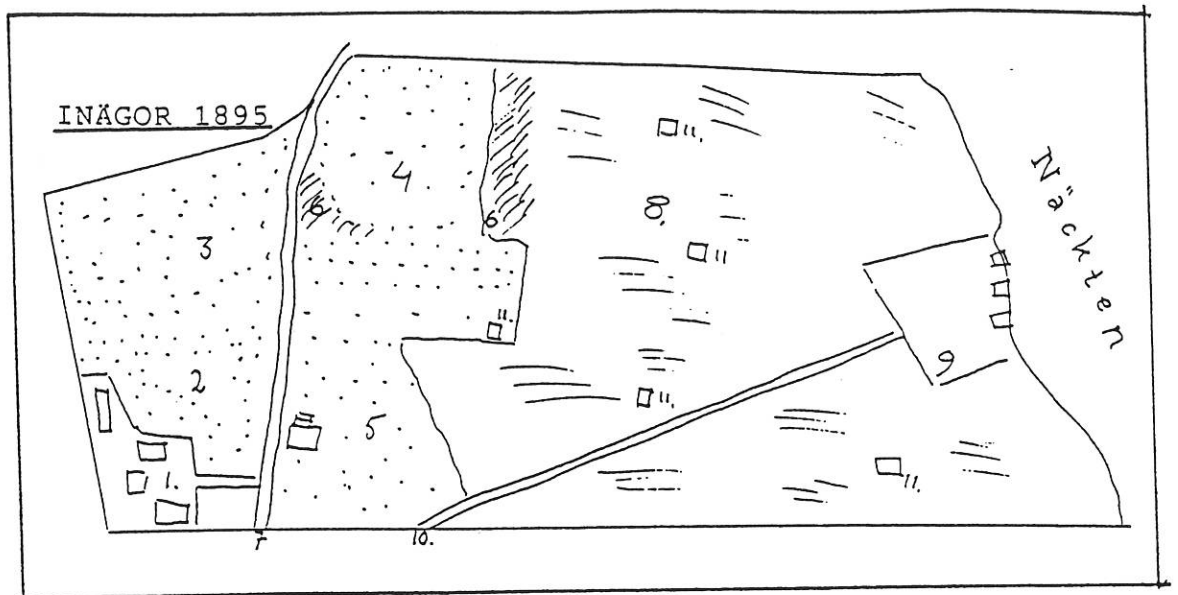
Stora delar av gårdens ängsmark gick på 1860-talet under benämningen 'sjömyran' eller 'myran'. På dessa områden var marken mycket fuktig, nästan kärrliknande. Men till skillnad från mossarnas fattigkärr var dessa marker relativt näringsrika och kunde slås vart år. Här fanns växter som madrör och norrlandsstarr. Alldeles vid sjökanten kan man gissa att vegetationen bestod av ett flertal starrarter som grässtarr, vassstarr och norrlandsstarr.

Här på gårdens ängsmark fanns fem-sex hölador där höet förvarades och underhand transporterades upp till gården. Nere vid sjökanten låg några sjöbodar.

Utmarkerna bestod av en blandning av myrar, ängar och småskog. Härifrån bärgades hö, hämtades ved och virke bla till hässjestörrar och liknade. Utmarken nyttjades också till bete för boskapen. Mer rejäl skog hade man på tilläggsjorden i Grisvågen.

*

Under andra halvan av 1800-talet kom allt större delar av gårdens inägor att utdikas och uppodlas. På 1880-talet införde man vallodling, dvs man besådde åkermarken med vallväxter som timotej. Ganska snart bredde vallen ut sig över allt större områden. I jämförelse med den tidigare bilden över gårdens markutnyttjande har således stora förändringar skett fram till 1890-talet.

1. Gårdstomt
2. Aker, Korn o. råg, kallad 'Häftflatan'
3. Aker, korn o. råg, kallad 'Långåkern'
4. Aker, korn o. råg, kallad 'Brattåkern'
5. Akermark samt potatisland, kallad 'Sjöåkern'
6. Hackslått
7. Landsvägen
8. Vallodling
9. Samfällid mark med sjöbodar.
10. Väg.
11. Hölador

NYTTJANDE AV DEN ODLADE
MARKEN I % OMKR. 1895

Höstråg	7%
Korn	25%
Baljväxter	5%
Potatis	4%
Gräs o. foder	55%
Träda	4%

Vid denna tid har markutnyttjandet inriktats på att föda gårdens djur och producera mjölk till försäljning. Den övriga avkastningen från jordbruket gick huvudsakligen till det egna hushållet.

Som framgått var gården, liksom alla i ålsta, fattig på skog. De enda tillgångar att tala om var de på Grisvägen. Jöns Ol's sålde dock sin del i denna skog till Sunds AB år 1889. I utbyte fick han ett stycke av den inägojord bolaget köpt upp inne i byn.

GÅRDSFOLKET

Vilka var då de människor som bebodde och brukade Jöns Ol's-gården vid mitten av 1890-talet. Innan vi går vidare kan det vara på sin plats att lära känna gårdsfolket lite närmare.

Låt oss börja med gårdens äldste invånare Olof Jonsson. 1895 är han 81 år fyllda och kan se tillbaka på ett både långt och innehållsrikt liv. Det började 1814 på faderns gård i Lockne där han föddes och växte upp. Innan fyllda 20 år tog Olof drängtjänst på en gård i Kloksåsen. Där skulle han så småningom komma att träffa sin blivande hustru Anna. 1840 gifter de sig, två år senare föds sonen Jöns och kort därefter föds Jonas. Vid denna tid har man flyttat från Annas föräldragård till gården i Alsta.

Som nybliven bonde arbetade sig Olof snabbt fram till en stark position i byn. Han gjorde sig känd som en duktig och initiativrik jordbrukare och satte omgående igång med både utdiknings- och nyodlingsprojekt. Under sina mest aktiva år på 1850- och 1860-talen var han en mångsysslare av stora mått. Duktig i skrivandets konst var han en av de första i länet att erhålla lanthandelsrättigheter och kom i många år att bedriva handel på bottenvåningen i bostads- huset. Här kom att bli en av byns viktigaste samlingsplatser. Vid sidan av bonde- och handelssysslorna var han fjärdingsman, kyrkvård och kommunalnämndsordförande. Dessutom var han välanlitad som skrivhjälp och som populär aktionsutropare gjorde han sig ett namn som både underfundig och humoristisk.

Under sina glansdagar var Olof således en av bygdens mer framträdande män, med vida intressen och stor arbetsförmåga. Vid mitten av 1870-talet överlåter han gården på sina söner och blir tillsammans med hustrun födorådstagare. Längre deltog han aktivt i gårdsarbetet men fram på 1890-talet har krafterna avtagit i takt med åren.

Anna Jönsdotter, Olofs hustru, föddes 1819 i Kloksåsen. Familjen var tämligen välbärgad och när Anna gifte sig med

med Olof köpte fadern gården i Alsta åt dem för 576 Rd banco. Liksom sin man kom han att arbeta hårt på gården och födde sammanlagt sju barn. Tre dog i tidiga år, och dottern Anna-Kristina dog i barnsäng i slutet av 1880-talet. Hon och hennes man Johan hade köpt ett litet torpställe på Jöns ägor några hundratals meter från gården. De hade just flyttat in och deras första barn skulle till att födas. Både barnet och Anna-Kristina dog. Sorgen tog Anna mycket hårt. Av de sju barnen finns nu endast Jöns, Jonas och Märta i livet.

Vid slutet av ett slitsamt och arbetsfyllt liv ligger Anna mest till sängs. Både hon och Olof är helt beroende av omsorgen från Jöns och Anna-Märta. En omsorg man försäkrade sig om redan då man överlät gården. I födorådskontraktet garanterades man "all den skötsel och upppassning som i vår återstående tid tarvas kan."

*

År 1876 är Jöns 34 år, brodern Jonas är 29. Det börjar bli dags för sönerna att ta över. Lanthandeln är nu nedlagd, fadern Olof har en banksskuld på 3 000 kr. Mot att ta över skulden och lösa ut systemen Märta med 1500 kronor blir Jöns den nya bonden på gården. Jonas å sin sida löser ut systemen Anna-Kristina för samma belopp och får en något mindre del av ägorna, belägna några hundratals meter norr om gården. Där bygger han såsmåningom upp en egen gård.

Som bonde ärvde Jöns faderns intresse för nyheter och framsteg. Som person var han lite mer tillbakadragen och försynt än fadern. Visserligen tog han på sig olika uppdrag, vilka han skötte exemplariskt, men han trivdes bäst hemma på gården. Bland ålsta-borna var han känd för att vara snäll och mycket hjälpsam. Det berättas om honom att han ägde den "sällsynta förmågan att anpassa sig efter den tid han levde i."

Sommaren 1895 fyllde bonden, kyrkvärden och poststationsföreståndaren Jöns Olofsson 53 år. Han hade då varit gift med Anna-Märta i nära trettio år och har med henne tre

barn. Med reservation för det hos varje människa unika vågar man nog påstå att Jöns Ol's var en ganska typisk representant för samtidens näs-bonde.

Jöns hustru, Anna-Märta Esbjörnsdotter föddes i Gäle 1847. Hon var dotter till bonden och nämndemannen Esbjörn Ersson och hans hustru Lisbet. Det var åtta barn i familjen som hade det jämförelsevis gott ställt. Esbjörn var en känd stockholmsfarare och gjorde under sin livstid ett tjugotal handelsresor till huvudstaden. I 20-årsåldern träffar Anna-Märta sin blivande man Jöns och flyttar till gården i Alsta. De gifter sig och hon föder dem en son som får namnet Emanuel och några år senare föds Anna-Lisa. Tio år gammal dör Emanuel i lungdot. Anna-Märta kommer sedan att föda två söner till. Sommaren 1895 är hon fyllda 48 år. Hälsan är god liksom hennes arbetsförmåga fortfarande är mycket stor.

Av Jöns och Anna-Märtas barn är Anna-Lisa äldst med sina 24 år. Tillsammans med modern har hon delat ansvar för gårdens hushållsbestyr och mjölkning. I flera somrar har hon varit butös uppe vid fäbovallen i Arådalen. Sommaren 1895 är det emellertid dags för Anna-Lisa att ta steget ut från föräldragården. Hon gifter sig då med bondsonen Henrik Eriksson och flyttar till Oviken.

Olof, äldste sonen är 17 år. Han har sedan han slutade skolan hjälpt Jöns med allt möjligt på gården som han en gång önskar överta.

Yngst på gården är Esbjörn som fortfarande går i skolan. Hans hälsa är inte den bästa, sedan tidiga barnår har han haft problem med lungorna.

Den 20-åriga drängen Erik Vistrand hör också till gårds-hushållet. Han har varit på gården i snart två år.

I det inredda bostadsrummet i ladugården bor den snart trettioårige arbetaren Nils Petter Ögren. Han kommer ursprungligen från Värmland och brukar jobba i skogen och flottningen. På somrarna går han runt och hjälper till på gårdarna på Kyrkslätten.

VARDAGSLIVET

Hur såg då livet ut som det levdes på Jöns Ol's gård vid slutet av 1800-talet? En sak kan vi vara säkra på, nämligen att största delen av vardagen bestod av arbete. Hårt arbete, att göra nytta var en dygd och nödvändighet. Någon fritid i nutida mening existerade knappast.

Gårdsfolkets arbete styrdes, liksom för alla bönder i alla tider, av naturens rytm, dess växlingar mellan värme och kyla, ljus och mörker, tider av intensiv växtlighet men också motsatsen. Det var naturen själv som föreslog arbetsåret. Detta innebar en växlande rytm mellan mer eller mindre arbetsintensiva perioder.

Inledningen av de viktigaste arbetsmomenten gav året sina speciella märkesdagar; vårbruket i maj, buföring innan midsommar, höslåttern strax därefter och sedan kornskörden. Sikte togs på första oktober då allt skulle vara bärgat. Vid mikaeli-helgen firades skördefest och sedan inleddes vinterarbetet; tröskning, vedkapning osv och efter jul skogsarbetet. Detta upprepades år efter år.

Arbetsdagens längd varierade beroende på vad man gjorde. När Jöns och Anna-Märta och alla de andra var ute i höslåttern var dagarna både långa och intensiva. Dagar då arbetsbehovet var mindre kunde man ta det lugnare.

Men jordbruksårets arbetstoppar för inte skymma sikten för det dagliga och rutinmässiga arbetet; att sköta hem, hushåll och husdjur. Dessa för gården livsviktig uppgifter vilade i huvudsak på kvinnorna. Tidigt upp för mjölkning, matlagning, baka, tvätta, vårda de gamla, städa mm i en nästan oändlig lista hörde till den vardag Anna-Märta kände. Hit hörde också vattenhämtningen. Inte bara hushållet utan även ladugården skulle försörjas med vatten. En ko behöver ungefär 50 liter per dygn, 12-13 kor innebär många vändor med oket

*

Livet bestod dock inte av arbete alena. Vardagen innehöll

mycket annat också, små som stora händelser. Man kunde ta båten in till Östersund, besöka någon marknad eller auktion osv. Ibland var då gränsen mellan arbete och nöje flytande. Att delta i den årliga boskapspremieringen hörde på ett sätt till Jöns bondejobb, samtidigt såg han det som ett nöje han inte gärna gick miste om.

Men vardagen bjöd också på andra avbrott. Ett sådant var logemötena. Redan 1883 hade logen nr 318 Lyran bildats i Alsta. Jöns tillhörde dem som drogs med i den nykterhets våg som då svepte över länet. I augusti 1882 hade den första logen bildats i Östersund, ett fåtal år senare fanns över 7000 godtemplare i länet! "Mae ske vae me för barnoms skull", sa Jöns. Och framme vid 1895 var det barnen i familjen som var de mest engagerade. Olof var den som regelbundet besökte mötena. Längre hade logen haft lokalproblem och för det mesta hölls man hemma hos någon medlem. Inför 1895 års verksamhet hade dock Jöns bror Jonas 'Jonte på Höglunda' erbjudit sig att hyra ut en lokal på sin gård mot en årshyra om 15 kronor. Här kom medlemmarna att träffas varannan- var tredje vecka.

Utan att överdriva vågar man påstå att logen spelade en viktig roll i byalivet, inte minst som träffpunkt. Men logen var dessutom något av en skola; man lärde sig diskutera, ritualer inpräntades, protokoll skulle skrivas osv. Även om kampen mot alkoholen var själva syftet, fyllde logen ett viktigt behov av bygemenskap och sammanhållning.

På mötena behandlades stor som smått. Mycket rörde praktiska angelägenheter, men vid varje möte brukade någon fråga av moralisk karaktär dryftas. Sång, musik och teater hade också en framskjuten plats i verksamheten. Från myndighetshåll fanns en viss oro att godtemplarna skulle engagera sig i andra frågor än nykterheten. När länsman Behm, vars son Gustav var logebroder, skulle rapportera till landshövdingen om nykterhetsrörelsen i sitt distrikt, betonade han att den var "till gagn för orten då man endast sysslat med arbete för nykterhet och sedlighet".

Till mötena brukade Olof göra sällskap med Gustav Behm de

sju- åttahundra metrarna upp till Höglunda. Vanligen började mötet vid sextiden på kvällen. Någon gång då och då fick han med sig resten av familjen. Ibland var mötena välbesökta och det var trångt i lokalen, andra gånger var det få som samlats. Efter mötet kunde det hända att de yngre medlemmarna ställde till med dans eller lekar. Logesystemerna brukade ansvara för kaffet. Här några axplock ur Lyrans protokollsbok från 1895:

- 24/1 Diskussionsfråga: Hvad är det för skillnad mellan en rik fyllhund och en fattig abso- lutist? Frågan bordlades.
- 17/11 Diskuterades varför systrarna i logen voro så tystlåtna.
- 1/12 Diskussion: kan en människa göra något åt sin framtida lycka, eller är det henne af försynen förutstakat. Efter en stunds diskussion kom man fram till den punkten af frågan om hvad lycka egentligen var? Utsågs O. Lauréen och E. Karlsson att utröna detta till nästa möte.

*

Det var inte bara efter logemötena det ställdes till med dans. Tvärtom var det vanligt att bud skickades efter en speleman då man ville ta en svängom på någon loge en lördagskväll. En ofta anlita speleman var Erik Bröddesa från Tandsbyn. Ibland var tillgången på brännvin god och det kunde gå nog så vilt till. Hemma hos Jöns Ol's fick man rapporter från Nils Petter som gärna var ute och festade om. En kväll hade några kamrater till honom hamnat i ett riktigt råkurr som slutade med förhör hemma hos länsman Behm. Det hela, som liknar ett svartsjukedrama, började på dansbanan. Några arbetskarlar gjorde sig bekanta med tvenne flickor som de uppvaktade ivrigt. Efter dansen följde flickorna med männen hem till den lilla stuga där de bodde. Efter ett slag hörde de ljud utifrån, och plötsligt kom två karlar "och med våld uppryckte den med hakar tillslutna dörren och öfverföllu en af karlarna och tilldelade honom flere knytnäfveslag i huvudet och på kroppen samt tilldelade honom åtskilliga sparkar hvarigenom svullnader å kroppen och ansigtet uppstodo."

Man får hoppas att det inte alltid gick riktigt så våldsamt

till. Troligt är att det var betydligt lugnare på den årliga bal som anordnades vid Månstabrunn och var en av årets stora nöjesbegivenheter för folket i bygden.

*

Sjukdom och olycksfall var andra, mindre önskvärda inslag i vardagen. Arbetet iskogen liksom det dagliga slitet hemma på gården var långt ifrån riskfritt. Även skötseln av tillsynes fredliga husdjur hade sina risker. Till exempel kan Jöns Ol's berätta om bonden i grannbyn som en januardag skulle leda ut hästen ur stallet och halkade "Hvarvid hästen tilldelade honom en spark i närheten af tinningen så att några ben krossades." Eller som när Olof var ute med Behms pojkar i skogen för att hämta hem ved. Gustav Behm halkade då så illa att foten bröts av.

I Berg fanns en provisialläkare och inne i Östersund fanns ett femtiotal platser på lasarettet samt en aktad läkare vid namn Halvar Graeve. Denna samhällets sjukvård räckte dock inte långt. Och varken hos Jöns Ol's eller någon annan i byn besöktes någon av dessa legitimerade läkare i första taget. Behövdes hjälp, fanns den på närmare håll.

Sin alltiallo när det gällde att bota åkommor av skilda slag hade man i en fattig torpare som bodde alldeles invid Näktens strand. Han kallades 'Nordins Per-Olof' och dagligen kom folk till hans lilla torparstuga för att få sina åkommor botade. Han var hemma på det mesta, vare det gällde djur eller människor. Han lär heller aldrig ha tagit betalt för sina tjänster.

I Månsta fanns en annan skicklig botare, Petrus Jonsson. Hans specialitet var benbrott. Så det var hit Olof och de andra fick bära Gustav Behm då han brutit foten. Petrus lär ha kurerat hundratals benbrott. För sin stora skicklighet nådde han ryktbarhet över stora delar av länet. Graeve inne i Östersund hade fullt förtroende för sin 'kollegs' och lär tom uppmanat patienter att besöka honom. Petrus var även allmänt medicinskt kunnig. Han kunde ge råd om vilka mediciner man borde skaffa vid apoteket inne i staden och när Jöns Ol's

emllanåt ansattes av tandvärken fick han bege sig till Petrus som ordnade det hela med en tång.

Man kan fråga sig varifrån en bonde som Petrus hade fått all denna kunskap? Svaret står att söka hos en dragon vid namn Per Glad. Han tjänstgjorde i många år som sjukvårdsassistent vid Jämtlands hästjägarkår på Frösön. Här kom Glad i kontakt med dåvarande lasarettsläkaren Rissler som ansvarade för sjukvården vid regementet. Av Rissler kom Glad att lära sig konsten att spjälka benbrott och andra medicinska färdigheter. Efter ett femtontal år i kronans tjänst gifte sig Glad. I samband med detta slutade han vid regementet. Tillsammans med sin hustru köpte han sig ett torp i månsta. Här började han praktisera sina kunskaper och kom så småningom att förmedla dem vidare till Petrus.

Dessa två personer; 'Nordins Per-Olof' och Petrus i Månsta var förmodligen grunden i den primärsjukvård som stod till buds för Jöns Ol's och hans familj och alla andra på kyrkslätten. En annan viktig person var barnmorskan. Henne hade ålsta-borna inom trygg närhet, Anna-Kristina Hedstedt bodde mitt i byn, gift med skolläraren som hon var. Hon ansvarade även för att alla blev smittkoppsvaccinerade.

*

Ur Dr. Martin Lutherss katekes, en av de böcker vi kan vara säkra på fanns hemma hos Jöns och Anna-Märta kan vi läsa följande: "Sex dagar skall du arbeta och förrätta alla dina sysslor; men den sjunde dagen är Herrens, din Guds."

Kyrkbacken på söndagförmiddagen var kanske socknens viktigaste samlingsplats. Hit kom folk från hela Näs och både före och efter högmässan myllrade det av folk utanför kyrkan. Här spreds lokala nyheter, här gjordes affärer upp och här kastades nog en och annan kärleksblick.

Eftersom Jöns sedan flera år tillbaka var kyrkvård och satt i kyrkorådet gick man till gudstjänsten var helg. De flesta i Alsta, åtminstone av bönderna, gick regelbundet.

Hustavlan.

1. För överheten.

Rom. 13: 1—4. Ingen överhet finnes, som icke är av Gud; all överhet, som finnes, är förordnad av Gud. Därför, den, som sätter sig upp mot överheten, han står emot vad Gud har förordnat; men de, som stå emot detta, de skola få sin dom. Ty de, som hava våldet, äro till skräck, icke för dem, som göra, vad gott är, utan för dem, som göra, vad ont är. Vill du vara utan fruktan för överheten, så gör, vad gott är; du skall då bliva prisad av den, ty överheten är en Guds tjänare, dig till fromma. Men gör du, vad ont är, då må du frukta; ty överheten bär icke svärdet förögvis, utan är en Guds tjänare, en hämnare, till att utföra vredesdomen över den, som gör vad ont är.

2. För undersåtar.

Rom. 13: 1. Var och en vare underdånig den överhet, som han har över sig.

1 Petr. 2: 13, 14. Varen underdåniga all mänsklig ordning för Herrens skull, vare sig det är konungen, såsom den överste härskaren, eller det är landshövdingarna, som ju äro sända av honom för att straffa dem, som göra, vad ont är, och för att prisa dem, som göra, vad gott är.

1 Tim. 2: 1, 2. Så uppmanar jag nu framför allt därtill, att man må bedja, åkalla, åropa och tacka Gud för alla människor, för konungar och all överhet, så att vi kunna föra ett lugnt och stilla liv, på ett i allo fromt och värdigt sätt.

Matt. 22: 21. Given kejsaren, vad kejsaren tillhör och Gud, vad Gud tillhör.

3. För lärare i församlingen.

1 Tim. 3: 2—4; Tit. 1: 9. En församlingsföreståndare bör vara oförvitlig; han bör vara en enda kvinnas man, nykter och tuktig, hövisk i sitt skick, gästvänlig, väl skickad att undervisa, icke begiven på vin, icke våldsam utan foglig, icke stridslysten, fri ifrån penningbegär. Han bör väl förestå sitt eget hus och hålla sina barn i lydnad, med all värdighet. Han bör hålla sig stadigt vid det fasta ordet, såsom han har fått lära det, så att han är mäktig både att förmana medelst den sunda läran och att vederlägga dem, som säga emot.

2 Tim. 2: 15. Sträva med all flit efter att själv kunna träda fram inför Gud såsom en, som håller provet, en arbetare, som icke behöver blygas, utan rätt förvaltar sauningens ord.

1 Tim. 6: 11. Far efter rättfärdighet, gudsfruktan, tro, kärlek, ståndaktighet, saktmod.

1 Tim. 4: 12, 16. Du må för dem, som tro, bliva ett föredöme i tal och i vandel, i kärlek, i tro och i renhet. Hav akt på dig själv och på din undervisning, och håll stadigt ut därmed; ty om du så gör, frälsar du både dig själv och dem, som höra dig.

1 Petr. 5: 1—3. Till de äldste bland eder ställer jag nu denna förmaning: Varen herdar för Guds hjord, som I haven i eder vård; varen det icke av tvång, utan av fri vilja, icke för slem vinnings skull utan med villigt hjärta. Uppräden icke såsom herrar över edra församlingar, utan bliven föredömen för hjorden.

4. För åhörare.

Hebr. 13: 7. Tänken på edra lärare, som hava talat Guds ord till eder, och efterföljen deras tro.

Hebr. 13: 17. Varen edra lärare hörsamma, och böjen eder för dem; ty de vaka över edra själar, eftersom de skola avlägga räkenskap. Må de då kunna göra det med glädje, och icke med suckan, ty detta vore eder icke nyttigt.

Jak. 1: 22. Varen ordets görare och icke allenast dess hörare, eljest bedragen i eder själva.

Rom. 2: 13. Icke lagens hörare äro rättfärdiga inför Gud, men lagens görare skola förklarar rättfärdiga.

5. För gifta män.

Ef. 5: 25. I män, älsken edra hustrur, såsom Kristus har älskat församlingen och utgivit sig själv för henne.

Ef. 5: 23, 29. Männen äro pliktiga att älska sina hustrur, då dessa ju äro deras egna kroppar; den, som älskar sin hustru, han älskar sig själv. Ingen har någonsin hatat sitt eget kött; i stillet när och omhuldar man det, såsom Kristus gör med församlingen.

1 Petr. 3: 7. I män skolen på förståndigt sätt leva tillsammans med edra hustrur, då ju hustrun är det svagare kärlet; och eftersom de äro edra medarvingar till livets nåd, skolen I bevisa dem all ära.

Kol. 3: 19. I män, älsken edra hustrur och varen icke bittra mot dem.

Katekesen med hustavlan. Kristendomens roll i skolan var var central men omdebatterad. Från kyrkligt håll framhölls att folkskolans "framtid hängde på hennes sammanhang med kyrkan". Samtidigt hävdade Branting att katekesen var "det bästa tänkbara medlet till folkets idiotisering".

Det andliga ansvaret för näs-borna vilade på kyrkoherde Nils Edströms axlar. Han kom till prästgården mittemot kyrkan vid mitten av 1880-talet tillsammans med hustru och många barn. Den drygt sextioårige Edströms hälsa var redan då vacklande och i flera omgångar har han tvingats till tjänsledighet.

Edströms predikningar och utläggningar kring de bibliska texterna var ofta långa och det var nog inte bara Korvågs-Jonas som hade för vana att ta sig en tupplur i kyrkbänken. Jöns Ol's höll sig dock alltid vaken där han satt framme på kyrkvärdbänken. Där hade även Viktor Behm sin särskilda plats.

Det var dock inte alltid kyrkan var fylld i den utsträckning Edström önskade. Emellanåt klagade han på den 'religiösa förslappning' som han tyckte sig kunna iaktta, särskilt bland de yngre. Det hade till och med hänt att han vid påsktid tvingats ställa in passionspredikningarna, då kyrkan gapat tom.

Dessutom fanns en viss konkurrens om själarna. Sedan några årtionden fanns en baptistförsamling i socknen men den hade aldrig vunnit något större gehör. Församlingen fanns kvar på 1890-talet men medlemmarna var få. Istället gjorde frälsningsarmén sina framstötningar, till Edströms stora förtret. Till landshövdingen formulerade han följande rader angående detta:

"I början verkade denna verksamhet vinna anklag och några lät inordna sig som soldater. Veterligen kvarstå dock endast ett par stycken. Frälsningsarméns möten besökas dock, hufvudsakligen af ungdom. De är ett slags andligt-köttsliga varietéförställningar. Rörelsen, åtminstone som den uppenbarar sig här, framstå såsom en usel karikatyr af andlig verksamhet."

Som kyrkoherde var Edström självskriven som ordförande i ~~skolrådet~~. Sedan 1878 gällde en normalplan för folkskolan som föreskrev en två-årig småskola och fyra års egentlig folkskola. Esbjörn, som fortfarande gick i skolan, fick erfara att det fortfarande var kristendom och katekesläsning som sattes i främsta rummet. Varje vardag knallade han de hundra metrarna ner till den tämligen nybyggda folkskolan där August Hedstedt höll i pekpinnen.

Vid denna tid kan man säga alla barnen i socknen fick en någorlunda ordnad skolgång. Annat var det på Jöns Ol's tid. Lärare i den då ambulerande skolan var en före detta korporal. Han lär ha varit en trevlig karl, men det var inte alltid det blev så mycket bevänt med undervisningen. Av Viktor Behm tillskrevs denne lärare följande omdöme: "Denne lärare firade, såsom det var vanligt vid denna tid, tillsammans med bygdens öfriga befolkning sk frimåndagar med dans, kortspel, superi och otyglad munterhet såväl söndag som måndag och andra veckans dagar..."

Hemma hos Jöns Och Anna-Märta såg man positivt på skolan, men det gjorde inte alla i byn. Många behövde barnen hemma som arbetskraft och ansåg det onödigt med annan kunskap. Flera höll säkert med den gamle bonderiksdagsmannen Lars Petterssons ord om faran att utbilda allmogen:

"Vem skulle då gripa till yxan, spaden, slagan eller plogen? Eller vem skulle förrätta de många hundratusentals mödosamma dagsverken, som för folkets bärgning och samhällets bestånd är så oundvikligt nödvändiga."

*

I det samhälle som höll på att växa fram fick kommunikationerna en allt större betydelse. Utvecklade handelskontakter krävde smidiga och fungerande varutransporter. Härför sörjde järnvägen och ångbåtstrafiken. Samtidigt ökade också mängden postförsändelser kraftigt. Folk skrev brev och brevkort som aldrig förr, och för handeln och industrin var postgången oundgänglig.

Länge hade det funnits ett postkontor i Kårgärde, men med Viktor Behm som pådrivande kraft lyckades man förmå kungl. poststyrelsen att inrätta ett kontor i Alsta. Efter viss övertalning gick Jöns Ol's med på att inhysa kontoret hos sig samtidigt som han själv blev föreståndare. Detta skedde 1893 och hädanefter hölls postkontoret på Jöns Ol's-gården öppet två timmar om dagen. Därtill svarade Jöns för att poster hämtades och leverades till Kårgärde.

Postsysslan inbringade viss, om än liten inkomst till gården. Den årliga ersättningen kungl. poststyrelsen ansåg sig ha råd med för lokal, arbete och ansvar låg på 80 kronor. Sedermera höjdes beloppet till 200 kronor. För varje tur till Kårgärde kunde Jöns kvittera ut 60 öre.